

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АКТАНТІВ ЕРГАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

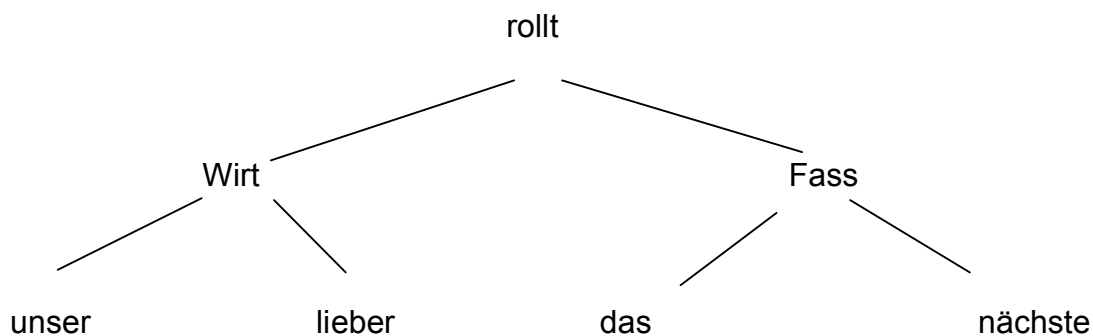
Ростислав ОГЛАШЕННИЙ (Львів, Україна)

У статті проаналізовано семантичні характеристики актантів неперехідного ергативного дієслова у німецькій мові. Аналіз базується на шестирівневій моделі валентності Г. Гельбіха. Виокремлено тринадцять семантичних груп актантів неперехідного ергативного дієслова.

The article is devoted to the analysis of valency of ergative verbs in German. The analysis is based on the 6-level-valency-model by G. Helbig. Thirteen semantic types of actants of intransitive ergative verbs have been defined.

Тенденції розвитку сучасного мовознавства вказують на підвищений інтерес до дослідження інтеграційних процесів синтаксису, семантики та прагматики [1; 8; 15]. Численні дослідження взаємодії цих дисциплін стали реакцією на той факт, що синтаксичні явища часто були охарактеризовані не вповні, без огляду на семантику, розглянуті лише поверхово, оминаючи при цьому вагомні комунікативно-прагматичні фактори взаємозв'язку [7; 11]. В центрі уваги мовознавчих досліджень дедалі частіше опиняється теорія валентності, як концепція, що поєднує семантичні, синтаксичні та прагматичні характеристики.

Вербоцентрична теорія Л. Теньєра ґрунтується на думці про автономність синтаксису [14: 43 і д.]. Л. Теньєр подає синтаксичну дефініцію суб'єкта й заперечує традиційну дихотомію суб'єкта й предиката [14: 95]. Відхід від бінарної структури речення та деградація статусу суб'єкта до рівня залежного від дієслова актанта ґрунтуються на двох аксіомах розробленої Теньєром синтаксичної моделі: на ієрархічній системі зв'язків у реченні та провідній ролі дієслова у ньому [14 : 27 і д.]. Наприклад, ієрархічну структуру речення *Unser lieber Wirt rollt das nächste Fass.* згідно з вербоцентричною теорією можна зобразити за допомогою такої схеми:

Значний науковий інтерес до інтеграційних зв'язків семантичних та морфосинтаксичних структур відображений у визначенні валентності як „багаторівневого комплексного явища, яке охоплює рівні змісту та вираження мови” [10 : 13]. Відношення між значенням дієслова і його валентністю досліджують як певну універсальну характеристику. В межах цієї характеристики слід розрізняти структуру значення, що лежить в основі дієслова, її вираження семантичними відмінками та безпосередню реалізацію на поверхні речення облігаторними та факультативними актантами. Таке розуміння валентності лежить в основі валентного аналізу ергативних дієслів, елементи якого запропоновані в даній статті.

Згідно з семантичною теорією валентності саме в семантичній структурі вбачають основу синтаксичної структури [3; 4; 5]. Існує принциповий взаємозв'язок між значенням слова (дієслова) та його актантами [2 : 88]. Значення окремо взятого слова є „низкою семантичних компонентів”, його можна зобразити як багаторівневу, ієрархічно вибудовану систему функторів, „яка є спільним компонентом більш-менш великої кількості семем.

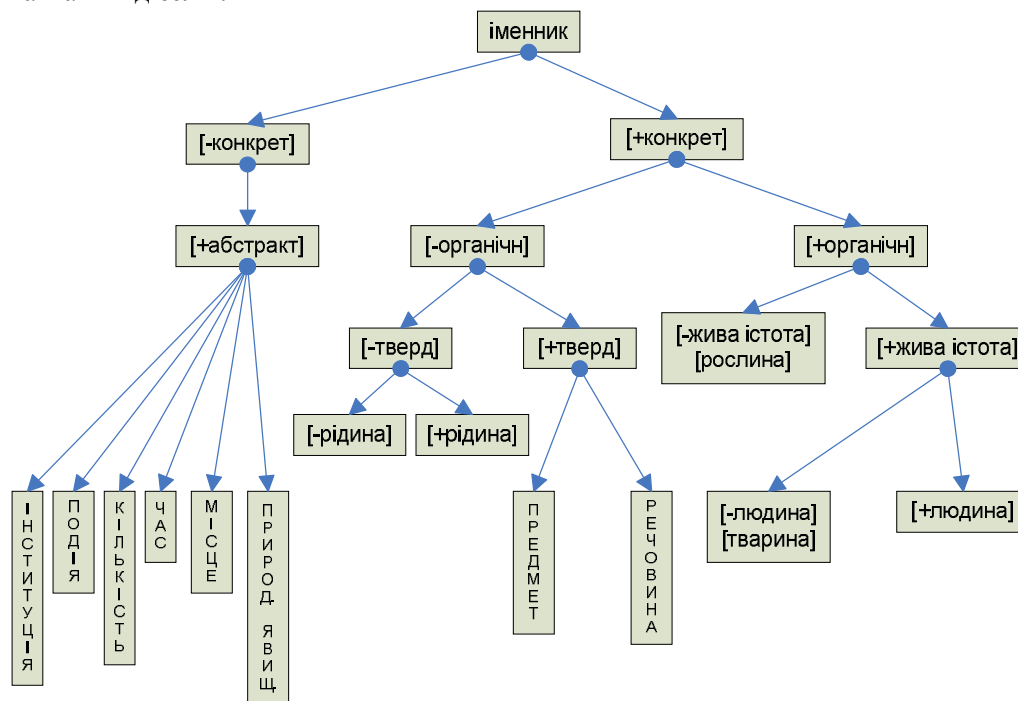
Перші утворюють базу для класифікації всіх семем, а, отже, й базу семантичної класифікації автосемантичних слів, тобто лексем” [3 : 362; 5 : 573-574; 6 : 29].

Значення слова та відкриті ним вільні місця, які є основою логіко-семантичних комбінаторних характеристик семантичних одиниць речення, отримують своє „фундаментальне” значення для побудови синтаксичної структури речення [2 : 261].

Г. Гельбіх запропонував ідею багаторівневого опису валентності [9 : 11; 10 : 153-169]. Він створив спочатку трьох-, а згодом шестиступеневу модель опису валентності, яка знайшла своє візображення у „*Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*”. У цьому словнику Г. Гельбіх намагається звести в один ряд усі характеристики, які були раніше встановлені окремо синтаксичною та семантичною валентністю.

У межах даної статті ми зупинимося детальніше на окремому аспекті цього шестирівневого опису валентності дієслів.

Семантична характеристика актантів дієслова становить суть 4-го рівня опису валентності за Гельбіхом. З метою прозорого дослідження валентності ергативних дієслів і опираючись на роботи вчених [12 : 43-44; 9 : 93-94; 10 : 166] зведемо разом семантичні ознаки актантів дієслів:

Особливість аналізу ергативних дієслів полягає в тому, що вони дозволяють розглядати два підходи до конкретної реальної ситуації – з точки зору перехідного дієслова та неперехідного.

Отож дієслова ергативного корпусу можна також погрупувати за семантичними ознаками актанта – синтаксичного підмета речення при перехідному та неперехідному вживанні дієслова. При цьому слід пам’ятати, що в ергативних дієслів актант – підмет неперехідного дієслова та актант – додаток перехідного збігаються, тобто вони є носіями однакових семантичних ознак. Така характеристика відповідає дефініції ергативного дієслова Дж. Сінклера, згідно з якою “дієслова, які можуть мати один і той же предмет чи явище як додаток при перехідному вживанні та як підмет, коли вжиті неперехідно, називаються ергативними” [13 : 156]. Варто зауважити, що це суттєво звужує не лише коло можливих актантів, але й саме наповнення корпусу ергативних дієслів німецької мови, оскільки є цілий ряд дієслів, які допускають перехідний та неперехідний варіанти, але не можуть утворювати речень, де одна лексична одиниця виступала б підметом неперехідного речення та додатком перехідного. У цій статті ми обмежимося характеристикою підмета неперехідного ергативного дієслова та додатка перехідного. В результаті аналізу актантів ергативних дієслів встановлено такі їх семантичні групи:

1. [+конкрет] [-органічн] [+тверд]
Ihre Augenlider flatterten, Angstschweiß feuchtete ihre Stirn und bei dem Gedanken, daß sich nun die Schminke aufweiche, geriet sie völlig außer sich. (von Stockhausen, J., *Der Mann in der Mondsichel*:S.166-172)
Bald erschlafften daraufhin die bisher geblähten Segel sowohl der «progressiven» Avantgarde in der Kirche wie auch der angriffslustigen Medien. (St. Galler Tagblatt, 19.06.1998; Immer wieder Österreich)
2. [-конкрет] [+абстр]
Die harmonische Innigkeit der einzelnen Oratorienteile erwärmte die Seele. (Mannheimer Morgen, 21.12.2000, Lokales; Die frohe Botschaft verkündet)
Ihr leidenschaftliches Repertoire erstickt etwaige, provozierte Zweifel im Keim. (Frankfurter Rundschau, 25.10.1997, S. 13; Supergrass)
3. [+конкрет] [+органічн] [+істота]
Am 24. Januar vorigen Jahres waren Forstangestellte mit Waldarbeiten im Glarner Sandalptal beschäftigt, als ein gewaltiges Krachen sie aufschreckte. (Züricher Tagesanzeiger, 07.11.1997, S. 74, Wissen; Ursache der Bergstürze umstritten)
Bis dahin müssen alle Wehwehchen von Widhölzl, Schwarzenberger, Horngacher und Loitzl ausgeheilt sein. (Die Presse, 14.07.2000; Wegen...)
4. [+конкрет] [+/- органічн]
Die Narrenschiffe treiben allerorten auf den Wogen des Frohsinns dem Höhepunkt und Ende der Saison entgegen. (Frankfurter Rundschau, 09.02.1999, S. 2)
11 Hauben- und Meisterköche werden in fünf Gaststätten in der Altstadt Spezialitäten aufkochen und edle Tröpfchen aufstischen, ließ Sergio Carboni, Präsident der "Associazione cuochi die Cremona", wissen. (Salzburger Nachrichten, 16.10.1992; Leute privat)
5. [+конкрет] [+органічн] [-істота]
Die Erde schwillt in goldenem Laub, erfüllt, ein warmer, voller Schoss ,in dem die Frucht, gerundet, prall, auf dunkelm Grunde leuchtet ,der Tau wie purer die blaue Traube feuchtet (St. Galler Tagblatt, 13.10.1999)
Mango, Kiwi, Ananas und Orangen (ohne Häutchen) auf das Erdbeerpüree anrichten, im Ofen erwärmen. (St. Galler Tagblatt, 24.04.1998; Kochtipp)
6. [-конкрет] [+абстр] [інститут]
Um südliche EG-Staaten nicht unnötig aufzuschrecken, hat das Wiener Außenamt den Wunsch als Maßnahme gegen Wanderströme aus Osteuropa umgedeutet. (Die Presse, 04.06.1993; Abhaken leichtgewichtiger Problemfelder)
Weil Plavsic einsah, dass die Republika Srpska ohne die internationale Wiederaufbauhilfe ausbluten würde, schwenkte sie auf einen minimalen Kooperationskurs ein und begann Zeichen zu setzen: Sie entliess zwei Karadzic-Getreue, zuerst den ebenfalls wegen Kriegsverbrechen angeklagten Armeechef Ratko Mladic, vor ein paar Wochen Innenminister Dragan Kijac. (Züricher Tagesanzeiger, 21.08.1997, S. 1, Ressort: Frontseite; Der Westen hilft Plavsic)
7. [конкрет] [+органічн] [+/- істота]
Innsbruck waren der Meinung, daß es sich bei einer von einem Türken durchgeführten "Schächtung" anlässlich des Kurbanfestes - bei lebenden Schafen wurde ohne Betäubung langsam von unten beginnend der Hals aufgeschnitten, sodaß sie ausbluteten - um Tierquälerei handelte. (Salzburger Nachrichten, 27.06.1996; Sowohl das Landes- als auch das Oberlandesgericht)
Einige Mütter hatten die Kuchen gemeinsam gebacken und in jedem Stück eine kleine Überraschung versteckt, die von der Bedeutung her über die traditionelle Plastikfigur hinausging. (St. Galler Tagblatt, 08.01.2001; Frohe Botschaft und Segen verbreiten)
8. [+конкрет] [+органічн] [+істота] [+людина]
Eine andere Ute, nämlich Ute Behrend aus Köln, hat diese Mädchen photographiert, die guten, die bösen und die mutigen, eben jene, die den Buben den Kopf verdrehen - Girls, Some Boys and Other Cookies. (Die Presse, 11.05.1996; Die den Buben den Kopf verdrehen)
Wo bis vor wenigen Jahren amerikanische Soldaten exerzierten, entsteht nun bis Ende kommenden Jahres ein Gewerbepark. (Mannheimer Morgen, 30.03.2000, Lokales; Kaserne wird Gewerbepark)
9. [+конкрет] [-органічн] [-тверд] [+рідина]
Die enthäuteten und entkernten Tomaten in Würfel schneiden, mit dem Fenchelkraut und den Scampi zur Sauce geben und nochmals erwärmen. (Frankfurter Rundschau, 026.05.1997, S. 17)

Als der Sammel-Lkw den Container am Montag gegen 8 Uhr entleerte und dabei die Kunststoffabfälle zusammenpreßte, platzte der Behälter und Salzsäure dampfte aus. (Tiroler Tageszeitung, 29.09.1998; Salzsäure in Müllcontainer gefunden)

10. [+конкрет] [-органічн]

Obwohl die Brandsachverständigen bislang keine Spuren fanden, daß im Bereich des Dachstuhles etwa brennbare Flüssigkeiten entflammt worden sind. (Tiroler Tageszeitung, 09.09.1996; Keine Spur von Brandstifter)

Mit einem eindrucksvollen Kirchenkonzert unter dem großen Adventskranz, an dem die erste Kerze brannte, erinnerte der Sängerbund 1865 Seckenheim an seine Gründung vor 135 Jahren. (Mannheimer Morgen, 05.12.2000, Lokales; Ein musikalisches Geschenk zur Weihnachtszeit)

11. [+конкрет] [-органічн] [-тверд] [-рідина]

Das bedeutet höhere Temperaturen im Brennraum und erfordert die Verwendung "kälterer" Zündkerzen, damit das magere Gemisch sicher entflammt. (Mannheimer Morgen, 11.01.1989, Technik; Kerze mit mehr Leistungskraft)

12. [+конкрет] [+органічн] [+істота] [+/-людина]

Bundesinnenminister Otto Schily (SPD) hatte dem Bundesgrenzschutz im Mai untersagt, Abschiebungen auszuführen, nachdem ein Sudanese im Flugzeug bei so einem Flug offenbar erstickt war. (Frankfurter Rundschau, 018.06.1999, S. 4; Hamburg schickt eigene Abschiebebegleiter mit)

Die Jungen baden zwar weniger häufig als andere Alterskategorien, aber wenn sie baden, hat die Wanne randvoll zu sein. (Züricher Tagesanzeiger, 10.07.1999, S. 67, Westschweizer duschen lieber und länger)

13. [+конкрет] [+органічн] [+істота] [-людина]

Wenn bei Mandelstam (im Gedicht "Impressionismus") Köche "fette Tauben" braten, so braten sie bei Dutli "Taubenfett". (Die ZEIT 1985, 06.12.85, S. 60, Mich gibt es nicht)

У ході емпіричного дослідження встановлено, що ергативні дієслова в неперехідному варіанті поєднуються з аргументами-підметами, які входять до різних семантичних груп, і лише близько третини (209 одиниць) дієслів поєднуються з аргументами лише однієї семантичної групи. На матеріалі вибірки прикладів з сучасної художньої німецькомовної літератури та з друкованих засобів масової інформації було проаналізовано 6000 речень, які містять ергативне дієслово. Статистичні дані аналізу наведені нижче у таблиці.

Номер семант. групи	1	2	3	4	5	6	7
Кількість прикладів	1582	1070	148	312	269	185	357
Процентне співвідношення	26,4%	17,7%	2,5%	5,2%	4,5%	3,1%	5,9%
Номер семант. групи	8	9	10	11	12	13	разом
Кількість прикладів	921	274	322	92	294	175	6000
Процентне співвідношення	15,4%	4,6%	5,4%	1,5%	4,9%	2,9%	100%

Аналіз емпіричного матеріалу показав, що ергативні дієслова найчастіше сполучаються з актантами, які мають такі семантичні характеристики: [+конкрет] [-органічн] [+тверд]; [-конкрет] [+абстр]; [+конкрет] [+органічн] [+істота] [+людина]. Разом актанти з такими характеристиками складають близько 60% відсотків правого оточення ергативних дієслів у неперехідному варіанті. Висока частотність вживання актантів з такими характеристиками дозволяє зробити припущення про необхідність більш розгалуженої системи аналізу семантичних ознак актантів щонайменше в межах цих трьох груп. У цьому вбачаємо, зокрема, наступний крок аналізу семантичної сполучуваності ергативних дієслів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Падучева Е. Когнитивні ідеї в теоретической семантике. Конгрес „Русский язык. Исторические судьбы и современность”, секция „Русистика и когнитивная наука”. – Москва, МГУ, филологический факультет, 21-22.03.2007 г.

2. Bondzio W. Valenz, Bedeutung und Satzmodelle // Helbig G. Beiträge zur Valenztheorie. – Halle: Niemeyer, 1971. – S. 85-103
3. Bondzio W. Abriss der semantischen Valenztheorie als Grundlage der Syntax // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 29 (1976) – 31 (1978). – S. 354-363, 261-273, 21-33
4. Bondzio W. Skizze eines valenzorientierten syntaktischen Modells // Zeitschrift für Germanistik – 1.– 1980.– S.133-145
5. Bondzio W. Untersuchungen zur deutschen Gegenwartssprache und Sprachgeschichte. Wortbedeutung und syntaktische Realisierungsmodelle – Materialien zur semantischen Valenztheorie (II).– Band 31. – 1982. – S. 573- 578
6. Bondzio W. Funktorenstrukturen in der deutschen Sprache // Simmler F. Probleme der funktionellen Grammatik. – Frankfurt et al.: Peter Lang, 1993. – S. 21-89.
7. Busse D. Diachrone Semantik und Pragmatik: Untersuchungen zur Erklärung und Beschreibung des Sprachwandels. – Tübingen: Niemeyer, 1991. – 277s.
8. Deppermann A. Grammatik und Semantik aus gesprächsanalytischer Sicht. - Berlin; New York: de Gruyter, 2007. – S. 351
9. Helbig G., Schenkel W. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. 2. ueberarb. u. erw. Aufl. – Leipzig : Verl. Enzyklopaedie , 1973. – S. 458
10. Helbig G. Probleme der Valenz- und Kasustheorie. – Tübingen: Niemeyer, 1992. – S. 194
11. Korhonen J. Studien zu Dependenz, Valenz und Satzmodell, Teil I. - Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas: Lang, 1977. – S. 412
12. Schumacher H. Verben in Feldern: Valenzwörterbuch zur Syntax u. Semantik dt. Verben. – Berlin [u.a.] : de Gruyter, 1986. – S. 882
13. Sinclair J. M. Collins Cobuild English Grammar. – London: Collins, 1992. – 485 p.
14. Tesnière L. Grundzüge der strukturalen Syntax. – Stuttgart: Klett-Cotta, 1980. – 400 S.
15. Welke K. Deutsche Syntax funktional: Perspektiviertheit syntaktischer Strukturen. – Tübingen: Schaufenburg, 2005. – 362 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ростислав Оглашений – асистент кафедри німецької філології Львівського національного університету ім. І.Франка
Наукові інтереси: типологія мов, ергативність, номінативність, ергативні дієслова в номінативних мовах.

ДІЄСЛІВНІ ПРЕДИКАТИ ЧЛЕНУВАННЯ З АРХІСЕМОЮ „ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ НА ОБ’ЄКТ“ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Андрій ОЖОГАН (Київ)

У статті на матеріалі реченневих елементарних конструкцій німецької й української мови проаналізовано вербативи з архісемою „деструктивний вплив на об’єкт“, встановлено валентний потенціал предикатів членування; з’ясовано морфологічне вираження їхніх лівобічних і правобічних синтаксем.

The paper views the verbal derivatives with the archiseme “destructive impact on the object” on the material of elementary speech constructions of German and Ukrainian; the valency potential of predicative segments is established and the morphological expression of their left- and right-located syntaxemes is depicted.

З-поміж вербативів деструкції однією із найчисельніших груп є дієслівні предикати членування, які хоча й були частково об’єктом наукових мовознавчих студій вітчизняних та зарубіжних учених (Н.М. Мединська, Т.С. Морозова, Т.А. Потапенко, Н.М. Пославська та ін. [3; 6; 7; 8]), однак і досі ґрунтовно не вивчені. Окрім усього, у сучасній порівняльній лінгвістиці відсутні праці, у яких здійснювався б на прикладі окремих мов зіставний аналіз цих вербативів. Відтак метою нашої розвідки є компаративістське дослідження особливостей дієслівних предикатів членування із архісемою „деструктивний вплив на об’єкт“ у німецькій та українській мовах. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) окреслити континуум вербативів членування; 2) встановити семантико-валентні ознаки його конститuentів; 3) простежити своєрідність функціонування дієслівних предикатів цієї групи у німецькій та українській мовах.

У межах макросистеми „пошкоджувати, псувати кого-, що-небудь“ вербативи членування об’єднуються за спільною диференційною семою „поділ об’єкта на частини“. З-поміж дієслів деструкції вони характеризуються тим, що окреслюють ситуацію часткового руйнування предмета, його цілісності, елементів структури й залежно від результату руйнування позначають: 1) відокремлення, від’єднання частини від цілого; 2) розділення на частини; 3) роздрібнення, подрібнення на багато невеликих частинок. Функцію індіфікатора цих мікрогруп у німецькій мові виконує вербатив *teilen*, а в українській – *ділити*.

1. Предикати відокремлення, від’єднання частини від цілого в німецькій мові репрезентовано дієслівними одиницями *amputieren* (ампуувати), *setzen*, *säbeln* (кромсати), *hacken*, *hauen* (рубати), *kipieren* (відрізати), *kippen* (зрізати (верхівку дерев)), *rasieren* (зносити), *reißen* (виривати), *schneiden*, *schnippen* (різати), *abbeißen* (відкушувати), *abbrechen* (відламувати), *abhacken*, *abhauen* (відрубувати), *abreißen* (відривати), *absägen* (відпилювати), *abschlagen* (відбивати), *abschneiden* (відрізати), *abtrennen* (відривати), *ausbrechen* (виламувати), *ausreißen* (виривати), *ausschlagen*